

SAN'AT DARG'ALARI HAQIDA XOTIRALAR

Hamidulla Akbarov

Rahim Pirmuhamedov:

QAHQAHA DARG'ASI: HAYOTDA SIPO, EKRANDA QUVNOQ EDI

**“Marifat” gazetasi
2008**

Dastlabki uchrashuvda Rahim aka meni biroz uyaltirgan edi. Moskvadan kelgan rejissyor bilan kinochilar uyushmasida suhbat qurib o'tirganimizda choy keltirishdi. Yig'ilganlar orasida eng yoshi men ekanman, shoshib-pishib piyolalarga ko'k choy quya boshladim. Shunda Rahim aka sekin choynakni oldiga tortdi. Choyni uch marta asta qaytardi, har gal izoh berib turdi: “Ana loy bo'ldi, ana moy bo'ldi, nihoyat choy bo'ldi. Endi quying”, deb choynakni menga uzatdi.

O'sha kuni birgina savolimga javob olgandim. «Ko'p rollarni o'ynagansiz, birortasida oldin topilgan ijro texnikasini, xatti-harakatingizni, imo-ishorangizni, xullasi, ijro yo'lingizni qaytarmadingiz. O'zingizni cheklaysizmi, kamera ro'parasidagi harakatingizni nazorat qilib borasizmi?» deb so'ragan edim, aktyor darhol javob berdi:

— Agar men “Rahim aka yana eskicha o'ynapti-da” degan gapni eshitsam, aktyorlikni yig'ishtirib qo'yaman. Bu gap men uchun o'lim deyavering. Qaerda bo'lmay, o'zgalarni — siz aytganday o'zimni emas — kuzatib boraman. Tramvayda, bozorda, mehmondorchilikda birovning soqoli, mo'ylovi qiziq bo'lib ko'rinadi. Uni yodimda saqlab qolaman va zarur bo'lganida grimyordan xuddi shunday mo'ylovni, soqolni menga «o'rnatish»ni talab qilaman. Kimningdir so'zlashish ohangi ma'qul bo'ladi, yana bir kishi gapiga mos keladigan qo'l harakati bilan fikrini tasdiqlamoqchi bo'lishi qiziq ko'rinadi.

Rol ustida ishlash kunlari goh yozuvchi bo'laman, goh rejissyor, gohida esa oddiy aktyor sifatida so'z talaffuzi bilan band bo'laman. Bu eng mas'uliyatli davr. Aktyor stsenariyni, rolini boyitishi kerak! «Ulug'bek yulduzi» filmida mening qahramonim Ulug'bek huzuriga dabdurustdan kirib kelishi talab etilgan edi. Unamadim. Ikki tarixiy shaxs — Ulug'bek va Xoja Ahror suhbatini saroyning oddiy xizmatkori buzishi mantiqan to'g'ri kelmasligini rejissyorga tushuntirmoqchi bo'ldim. Latif Fayziev quloq soldi. Ikki buyuk inson so'zlashayotganida men bostirib kirmaydigan bo'ldim. Musulmonchilikka ham, saroyda qabul qilingan qoidalarga ham xilof harakat qilmaydigan bo'ldik. Quyidagi mizansahnani, mikrokompozitsiyani taklif etdim. Qahramonim oldin kadr ortida bo'lsin, suhbat davom etaversin. Qizg'in o'tayotgan muloqot oxirlab qolganida hashamatli binoning bir chetidagi mening qahramonim favqulodda aksirib yuborsin. Shunda ikki suhbatdosh beixtiyor men tomonga qarashadi, men uzr so'rab ular tomon qadam tashlayman. Taklif qabul qilindi. Epizod shu tarzda suratga olindi, montaj qilindi.

— Bu o'rinda matnga o'zgartirish kiritilmagan. Kadrlar kompozitsiyasi, ovoz tashqaridan — kadr

ortidan eshinishi stsenariydagidek bo'lmagan. Aytadigan so'zingiz, dialogda ishtirok etishingiz jarayoni qanday kechadi? —savol berdim Rahim akaga.

— Bir misol keltiraman. Xulosani o'zingiz chiqarasiz, — deb aktyor qo'liga «Abu Ali ibn Sino» filmidan olingan fotosuratni oldi. — Menga tabib Abulxayr roli topshirilgan edi. U Ibn Sinoga hasad ko'zi bilan qaraydi, mo'may pul yig'ish yo'lidan ham qaytmaydi. Bir epizodda esa uning bemorlarni «davolash» jarayoni ko'rsatilishi kerak edi. Matn va epizodning hajmi menga ma'qul bo'lmadi. Rejissyor Komil Yormatov metrajni ko'paytirishga, men talaffuz etishim kerak bo'lgan so'zlar, iboralarni o'zgartirishga rozi bo'ldi. Ko'p o'yladim: tabobat ilmidan bexabar bo'lgan bu «zo'raki tabib» bemor yonida qanday so'zlarni aytishi mumkin? O'zi ham, boshqalar ham tushunmaydigan, g'ayritabiiy so'zlarni! Ularni qaerdan topaman? Bunday matnni faqat G'afur G'ulom yozishi mumkin, degan xayolga keldimu, Arpapoyadagi shoirimizning uyiga yo'l oldim. Gapimni eshitgan adib miriqib kuldi. Men esa epizodning mohiyatini tushuntirib, unga mos keladigan so'zlar topish kerakligini aytdim.

Shoir qo'liga qalam olib, kula-kula matn to'qishga kirishib ketdi. Bir dam jim qolar, uch-to'rt so'z yozgandan keyin menga o'qib berar, ikkimiz qotib-qotib kulardik. Shu tariqa qahramonimning jarangdor, sirli, ba'zan kulguli, lekin chuqur ma'noga ega bo'lmagan so'zlari yozib bo'lindi. Uni o'zlashtirdim. Yodlashim qiyin bo'lmadi. O'zim ham yozishda ishtirok etganim qo'l keldi. Ertasiga kinostudiya pavilonida menga to'la erkinlik berildiyu, katta epizod birorta dublsiz (ya'ni qayta suratga olinmasdan) suratga olindi. Stsenariydan kichkina epizod katta novellaga aylandi... Hikoyaning davomini eshitmoqchi bo'lsangiz, bir voqeani ham aytib beray. Moskvada filmni rus tiliga dublyaj qilishayotganida biz yozgan, ijro etgan matnni hech kim tushunmay, tarjima qila olmay menga xat yozishdi. Javob yozdim: uni tarjima qilib bo'lmaydi. Bu bir-biriga faqat talaffuz nuqtai nazaridan osongina ulanadigan, lekin hech bir ma'nosi yo'q so'zlarning yig'indisi, deb tushuntirdim. Shu tariqa o'sha matn rus va boshqa tillarga tarjima qilinmadi. Filmning o'zbek tilida ham, boshqa tillarda ham men qanday aytgan bo'lsam, o'sha so'zlash ohangi maromi saqlanib qolindi.

— Shunday epizodlarni tomoshabin qabul qilishi yoki ularga befarq qarashi haqida o'ylaysizmi? Umuman, kinoteatrga borib o'zingiz ishtirok etgan filmni ko'p qatori ko'rasizmi? —anchadan beri o'ylab yurgan savolimni aktyorga berdim.

— Tomoshabinlarning ekrandagi voqealarga, film qahramonlariga bo'lgan munosabatini kuzatib borish juda zavqli, — javob berdi artist. — Bir necha yil bo'ldi, rafiqam bilan «Sen yetim emassan» filmi ko'rish uchun shahar markazidagi kinoteatrga bordim. Esingizda bo'lsa, bu asarda men kontrolyor rolini o'ynayman. Qahramonim bir kichik qizchani kinoteatrga bir zum kirib chiqishi uchun pora talab qiladi. U qizchani so'nggi chaqasigacha yulib oladi. Ana shu daqiqada pattachi – kontrolyor yosh boladan pora olish uchun qo'l cho'zayotganida — men bilan bir qatorda o'tirgan tomoshabin «Berahm poraxo'r, oxiri oldi-ya...», deb koyib ketdi. Bu so'zlarni eshitgan rafiqam menga so'roq nazari bilan boqib: «Mashaqqat bilan qilingan mehnatingiz oqibati shumi endi?» deb qoldi. Men esa «tomoshabinning ana shu so'zlari katta mukofot, mening poraxo'r kontrolyorim tomoshabin nafratiga sazovor bo'ldimi, demak, yana bir kishi, o'nlab, yuzlab sofdil kishilar poraxo'rlarga qarshi kurashadilar», deb javob berdim.

Aktyor umrining ko'p qismi hali o'ynalmagan rollar orzusi bilan o'tishiga R.Pirmuhamedov bilan bo'lgan suhbatlarda yana bir bor ishongan edim. Betob Rahim akani yo'qlab uyiga borganimda ham shu haqda o'ylab qoldim. Juda-juda achindim: ozib, rangi ketib qolgan, yoqimli tabassum o'rnini horg'inlik egallab, hamisha kulib turadigan chehrasiga dard ko'lanka tashlagan edi. Salom-alikdan so'ng daf'atan buzilib ketgan kayfiyatimni, achinish his-tuyg'ularimni yashira olmadim shekilli, Rahim aka menga dalda bermoqchi bo'ldi: «Rol o'ynash istagim qanchalik kuchli ekanini bilsangiz edi», deb xo'rsindi. Men zo'r-bazo'r «Hali ko'p rollar o'ynaysiz. Birga ishlaymiz», deb javob bergandek bo'ldimu, o'zimga hozirgina aytgan so'zlarim jonsiz, hech kimni ishontirmaydigan bo'lib eshitildi. Hayajonimni berkitish niyatida bo'lsa kerak, olib kelgan risolamni varaqlagandek bo'ldim. So'ngra: «Rahim aka, sizga va'da qilgan kitobni olib keldim. Qarang, rangli muqovasidagi fotosuratingiz qanchalik ko'rkam,

yoqimli, xush kayfiyat uyg'otadi» — deb risolani ko'z-ko'z qilibman. Yoshlik-da, dardli tanaga bunday gaplar kor qilmasligi xayolimga kelmabdi. Rahim Pirmuhammedovga bag'ishlangan asarni Moskvada bosilganidan hursand bo'lib (balki maqtanib ham) kasalga chalingan kishini ovutmoqchi bo'libman.

Rahim aka yotgan joyida risolani qo'lga olib, uni varaqlagan, rasmlarini ko'zdan kechirgan bo'ldi. «Rahmat, o'g'lim... shunday kitoblar sal oldinroq chiqsa bo'lmasmidi?» — deb chuqur nafas oldi. Kitob qo'lidan tushib ketayozdi. Shiftga qarab yotar, qurib qolgan lablarini yalab tamshangandek bo'lardi. Shunda bir gap aytdiki, undan risola, o'tmish haqida emas, kelajak haqida o'ylayotganini sezish mumkin edi. «Yotgan joyimda qanchadan-qancha rollarni tayyorlab qo'ydim. Har bir harakatni, so'zlash, imo-ishorani o'ylab, ulardan qaerda va qanday foydalanishni bamisoli chizib, aniq belgilab qo'ydim...» deb gap boshlaganida bu inson hayotni, ijodni qanchalik sevishini, shu bois, ham quvnoq, hajviy rollarni o'ynab, yurtga tanilgani bejiz emasligiga ishondim.

Biz ham hikoyamiz mushtariyda ma'yus kayfiyat uyg'otishini istamas edik. Shu bois, Rahim aka Pirmuhammedov bilan bo'lgan suhbatlarni tiklab, tez orada siz mushtariyga yetkazishda aktyorning yoshligini, jo'shqin hayotini ta'riflash yo'lidan boramiz. Bu gal ham so'zni qahqaha darg'asi sifatida tanilgan ulkan san'atkorga beramiz.

Xalq artisti Rahim Pirmuhammedovning yuzidagi kulgichi o'ziga juda yarashgan edi. Uni Shayxontohurdagi kino shirkatidan chiqayotganida, umuman, ko'cha-ko'yda yurganida yo'lovchilar tanib qolib, tabassum bilan «Qarang, artist! Zo'r artist! «Xo'ja Nasriddin»da, «Mahallada duv-duv gap»da bizni rosa kuldirgan artist!» deb hang-mang bo'lib qolishardi. Ko'pincha uni ekranda yaratgan qahramonlariga o'xshatishar, mechkay zavxoz Arslonga («Mahallada duv-duv gap») yoki «Noz-ne'matlar shoiri» — pazanda Abulmalikka («Alisher Navoiy» filmi) qanday munosabatda bo'lsalar, Rahim akaga ham shu tarzda murojaat etardilar. Bir viloyatdagi ijodiy uchrashuvda aktyor bu haqda biroz taajjublanib so'zlagani esimda:

— Munaqqidsiz, ko'rsatuv olib borasiz, ahamiyat bering: meni ekrandan tomosha zaliga tushib kelgan personaj sifatida qabul qilishadi. Aktyor turli rollarni o'ynaydi-ku! Barcha qahramonlariga o'xshayversa o'zidan nima qoladi!? Bugun Gamletga o'xshasa, ertaga mirishkor paxtakorga...

Ijodiy uchrashuvdan keyin katta hovuz atrofidagi baland supalarga atlas ko'rpachalar tashlanib, lo'la bolishlar keltirildi, oppoq dasturxonlar yozildi. Atrofga qalin suv sepildi. U yerga mehmonlar — kino ahli taklif etildi. Fotihadan so'ng choy, suyuq ovqat, devziradan tayyorlangan osh tortildi. Kulimsirab o'tirgan Rahim aka meni asta turtib taajjubini bildirdi.

— Qarang, sizning oldingizda bir choynak choy, bir kosa osh. Mening yonimga uch choynak choy, to'rt kosa osh, o'nta kabob, besh-olti kulcha qo'yib ketishdi. «Mahallada duv-duv gap»dagi Arslonga o'xshatishadi meni, — deb hazil qilmoqchi bo'ldilaru tomoshabinlar orasida tarqalgan «mish-mish»lardan andak bezor bo'lganliklari sezilib qoldi.

— Mechkayga o'xshaymanmi? Ko'rib turibsiz, uydan olib kelgan buterbrod menga yetarli, — deb ginaxonlik qilganday bo'ldi.

«Mahallada duv-duv gap» komediyasida R.Pirmuhammedovning yakka o'zi ishtirok etgan epizodni suratga olish jarayoni tafsilotlarini bilmoqchi bo'lib, savol berdim:

— O'sha filmida osh, kabob, novvot choyni biryo'la iste'mol qilish oson bo'lmagandir?!

— To'g'ri, bu epizod tomoshabinda kulgi uyg'otadi, lekin uni suratga olish oson bo'lmadi. Kabobni endi og'zimga olishim bilan «stop» buyrug'i eshitiladi. Nur manbalari qayta o'rnatilib, kamera yangi planga qo'yiladi, oldimdagi osh va kaboblar ham yangilanadi. Bu jarayon uch-to'rt marta qaytarilganidan so'ng ishtahang ham bo'g'iladi. Elektr yog'dulari ro'parasida o'tirishning o'zi bo'lmaydi...

Bu hikoyani choyxonaga yig'ilganlar bilan birga tingladik. Kulgi ham bo'ldi, qarsaklar ham. Fursat o'tmay aktyorni tomosha zaliga taklif etishdi. «Mahallada duv-duv gap» tasmasining ko'rigi daragini eshitganlar sevimli qahramonlari bilan yana bir bor uchrashish niyatida madaniyat saroyiga shoshildilar.

Jimirlab turgan tiniq hovuz yonida Rahim aka bilan yakka qoldik. Choyxonachi choyni yangilab,

ikkimizga qo'lbola yelpig'ich olib keldi. Vaqt namozshomga yaqinlashgach, yengil shabada esib, hovuz bo'yiga egilgan sadarayhon xushbo'y hidini atrofga taratganda, gullarga burkangan bu choyxo'rlar makoni muattar tus oldi. Lirik kayfiyatdagi suhbatdoshimning tomoshabinga bo'lgan munosabatini bilmocqi bo'ldim. Rahim aka ko'k choyni ho'plab, salmoqlanib mulohaza qildi:

— Bir notiqning ma'ruzasi tinglovchini soatlab ushlab turishi mumkin. Boshqasiniki bir necha daqiqadan keyin zeriktirib qo'yadi. Kimdir esnaydi, kimdir uxlab qoladi. Voizlikni aktyorlar san'atiga o'xshataman. Aktyor sahnada, ekranda, efirda tomoshabinni, tinglovchini mahkam ushlab turishi kerak. Shu bois tomosha zalining filmga, qahramonimga bo'lgan munosabati meni hamisha qiziqtirib keladi.

Bir voqeani aytib beray, 1924 yilning qishi edi. Toshkentda hajv ustalarining ijodiy kechasini — «Kuldiruvchilar musobaqasi»ni uyushtirmocqi bo'ldilar. Bu ko'rikning shartlari quyidagilardan iborat edi: har bir kuldiruvchi ular uchta edi — Ziyu Said, Karim Yoqubov va men — o'zi birorta hajviy pesa topishi, aktyorlarni tanlashi va rejissyur sifatida ana shu asarni sahnaga qo'yishi lozim edi. Men Abdurahmon Ismoilzodaning «Hojiboboning dardi» komediyasini tanladim.

Nihoyat, 1925 yilning 2 yanvar kuni musobaqa boshlandi. Har birimiz o'z spektaklimizni ko'rsatdik. Bosh rollarni o'zimiz ijro etdik. Musobaqaning so'nggi shartini ham bajardik: uchta hajvchi bir bo'lib, «Bo'yoqchi xonim» pesasida ham o'ynadik. «Kollizey» tomosha zali (hozir u yerda birja markazi binosi qad ko'targan — H.A.) liq to'lgan. Ikki mingga yaqin tomoshabin bor edi. Gulduros qarsaklar, qahqahayu kulgi teatrning devorlarini titratgandek tuyulardi. O'zimiz ham o'ynab bo'lganimizdan keyin parda orqasida turib «raqibimiz»ning o'yinini zavqlanib kuzatardik. Nihoyat, parda so'nggi marta yoyildi. Qirq sakkiz kishidan iborat hakamlar hay'ati bir xonaga kirib, uzoq bahslashishdi. Chamasi ikki soat vaqt o'tganidan so'ng musobaqa natijalari e'lon qilindi. Tanqidchilar nima sababdan bunchalik uzoq majlis qilganlarining sababini o'shanda tushundim: ular qaysi aktyur tomoshabinni necha marta kuldirganini sanab o'tirishgan ekan. Xullas, hakamlar hisobicha, Ziyu Said tomoshabinni 33 marta, Karim Yoqubov 32 marta kuldiribdi. Mening qahramonim esa zaldagi san'at shinavandalarini 52 marta kuldiribdi. Tomosha ko'rinishlarini o'zgartirib, yangilab turish haqida, shuningdek, «aktyur va tomoshabin» masalasida mulohaza qilganimda hamisha o'sha qiziqarli voqeani eslayman.

— Rahim aka, tomoshalar, ijro yillar o'tib eskirib qolmaydimi? Ba'zi pesa va spektakllar, stsenariy hamda filmlarning umri uzoq bo'ladi. Ayrimlari qadr-qimmatini yo'qotib qo'yadi. Charli Chaplin «Kichkina odam»ning dramasinu ko'rsata bilgani uchun filmlari haligacha qiziqish uyg'otadi. O'sha davrning ko'pgina ovozsiz, oq-qora filmlari, avvalo, estetik jihatdan bizni qoniqtirmaydi. Bu haqda o'ylaganmisiz?

— Gap xarakter yaratishda. Kinoda g'alati xarakterlarnu, oldi-qochdi, g'ayritabiiy holatlardan tashkil topgan epizodlarnu ekstsentrika deyishadi. Ular bir avlodnu kuldiradi. Keyingi avlodga «botmay» qoladi. Hajviy rollarnu o'ynagan daniyalik Pat va Patashon o'z davrida mashhur bo'lganlar. Yaqinda kinoteatrga borib, ularning rollarnu yana bir bor ko'rdim. Ajabo, kulmadim, qiziqmadim ham. Atrofimdagilar ham ekranga befarq qarab o'tirganlarinu ko'rdim. Pat va Patashonning hiyla-nayrangiu, ular qo'llagan tryuk zerikarli bo'lib ko'rindi. Shunda o'ylab qoldim, 20-yillar tomoshabinu bilan hozirgi tomoshabin o'rtasida farq katta ekan. (Suhbat 1969 yili bo'lgan edi — H.A.) Aktyorning zimmasiga yuklanadigan mas'uliyat ortaverar ekan. O'zimning kinoga, ijroga bo'lgan munosabatim o'zgarib borayotganini sezib turibman. Kinonu 1913 yili Eski shaharda birinchi bor ko'rib, hayron qolganman. Otamga ergashib borgan edim. Filmning nomi esimda qolmagan. Lekin bir epizodning har bir kadrinu hozir ham ko'rib turgandekman: katta ko'l ustiga qurilgan uzundan-uzun ko'prikda tezlik bilan kelayotgan poezd ko'rsatiladi. To'satdan ko'lining narigi betidan unga qarshu yana bir paravoz kela boshladi. Ko'prikning o'rtasiga kelganida ikki poezd shunaqangi kuch bilan to'qnashdiki, o'rnimdan turib ketdim. Go'yoki qulayotgan vagonlar mening ustimga tushyapti... Endi meni kinoning texnikasi emas, uning badiiy imkoniyatlari qiziqtiradi.

— Ijro texnikasi-chi? U mukammallashdimi yoki sahna san'ati, xalq teatrining tajribasi tufayli shakllanib, qiyomiga yetib bo'lganmi? Sizni men teatrdan kelgan kinoaktyur, deb bilaman. Sahnadagi

rollari bilan shuhrat qozongan barcha aktyorlarning kinodagi umri, baxtga qarshi, uzoq bo'lmadi. Siz milliy kinematografiyamizning ilk asarlari yaratilishidayoq ishtirok etdingiz-da ijodingizni tamomila ekran san'ati bilan bog'ladingiz. Shunda sizga sahna estetikasi, ijro texnikasi qo'l keldimi yoki cheklab qo'ydimi?

— Kinoda yirik plan, montaj, kameraning sezgir ob'ektivi bor. Teatrning esa o'z fazilatlari bo'lsa ham, bu imkoniyatlar yo'q. Masalan, aktyor keng sahnada bemalol harakat qilishi mumkin. Pavilonda, suratga olish maydonchasida aktyorning yurish-turishi nur manbalari, kameraning harakati yoki bir joyda muqim turishi bilan bog'liq. Buning ustiga biz — kinoaktyorlar tomoshabin uchun o'ynaymiz-ku, tomoshabinning o'zi ijod damlarida bo'lmaydi. Bizni faqat kamera kuzatib boradi. Sahnadagi aktyor esa zalda o'tirgan tomoshabinlar bilan bevosita muloqot o'rnata oladi. Sezgir kino tasmasiga aktyorning har bir vaziyatdagi ichki holatining ijrosini muhrlab qo'yishga qodir mikrofon esa aktyor talaffuz etgan har bir so'zni, hatto nafasning sharpasini ham tomoshabiniga yetkazadi. Shuning uchun pavilondagi ijod juda murakkab deymiz-u, aktyor kinoga kelishdan oldin teatr sahnasida rollar o'ynashi zarurligini yoddan chiqaramiz. Artistning kinoda va teatrdagi ijodi o'rtasida ayrim tafovutlar bo'lishiga qaramay, sahnada va pavilonda orttirilgan tajriba bir-birini to'ldiradi. Bu tafovut, asosan, siz tilga olgan ijro texnikasiga taalluqli. Aktyorning rol va o'z ustida ishlash jarayoni esa teatrdam ham, kinodam ham bir xil.

O'sha kuni Rahim aka rol, ijro, kino va teatr munosabatlari, rejissyorning aktyor bilan ishlay bilish qobiliyati haqida hayajon bilan so'zladi. Suhbatimiz so'ngida esa:

— Nazariyaga berilib ketdik, chog'i, zeriktirib qo'ygandirman. Ikki voqeani aytib beraman, rosa kulasiz. Itdan nihoyatda qo'rqaman. «Sevadimi-yo'qmi?» deb atalgan tojik filmida esa mening qahramonimni bir gala it quvlashi ko'zda tutilgan ekan. Bir mahal pirillab kelayotgan bahaybat itlarni ko'rib shunaqangi qochibmanki, kattagina ariqdan sakrab rekord qo'yibman, keyin baland tomga chiqib qolibman. Hozirgacha aqlim bovar qilmaydi: qanday qilib bir zumda tirmashib, tomga chiqib qolganman. Sekin pastga tushib, kamera yoniga borib «Suratga oldingmi?» deb so'ramoqchi bo'lsam, rejissyor, operator, ularning yordamchilari mendan oldin qochib ketgan ekanlar. Kamera ham ko'zlariga ko'rinmabdi... Nasriddin haqida film olayotganimizda personajlardan biri — eshak bizni xunob qilgan edi. Ctsenariy bo'yicha hangrashi talab etilgan epizodda qaysar eshak dumini likillatib turaverdi. Uni kaltaklab ham ko'rdilar, yaxshi gapirib ham. Hech bo'lmadi. Shunda bir mo'ysafid yonimizga kelib: «Nega jonivorni qiynayapsiz?» deb so'rab qoldi. Javob berdik: «Xunobimizni chiqardi bu eshak. Hangrarmikin, deb yalinib ham ko'rdik, savaladik ham. Bo'lmayapti». Haligi kishi eshakning «lab»larini ko'tarib bahaybat tishlarini ko'rdi, dumiga yopishgan tikanaklarni asta terib oldi-da, «Ko'rmayapsizlarmi, axir bu oshiq eshak-ku?» deb g'oyib bo'ldi. Yonginamizdagi xonadondan bir eshakni yuganidan ushlab boshlab keldi. Shunda suratga tushayotgan eshak ovozi boricha hangrab yuborsa bo'ladimi? Biz hammamiz hayron bo'lib, «Ota, oshiq eshakning «sevgilisi» shu ekanligini qaerdan bildingiz?», — deb so'ragan edik, mo'ysafid: «Shuni ham bilmaysizlarmi? Eshakning odamdan farqi ham shuki, u ko'cha-ko'yda uchraydigan har bir eshakka «sevgisini» izhor qilaveradi», — deb javob berdi.

Jiddiy masala bilan boshlangan suhbat yana kulgi bilan tamom bo'ldi.

Hamidulla Akbarov

Saodat Qobulova: TABIATI NOZIK, TALABLARI YUKSAK

“Marifat” gazetasi
2008

Necha avlodning bolaligi Saodat Qobulovaning «Alla»sini eshitish bilan o'tgan. Xonanda ijro etgan «Dugoh», «Ko'ngil», «Qalamlar» esa hanuz muhabbat ahlining yurak so'zlari bo'lib yangrab kelmoqda. Saodatxon qo'llariga likopcha olib ochiq chehra bilan «Dugonalar»ni ayta boshlaganlarida esa xonadonlari, dala shiyponi, mehmonlarga yozilgan dasturxon atrofi bir-biridan go'zal, bir-biridan sho'x raqqosalar, xonandalar va san'at shaydolari — mehr-oqibatli dugonalar bilan jamuljam bo'lgan.

Men ham o'sha voqealarning ko'p guvohi bo'lganman. Qo'shig'i, ijro texnikasi bilan barchani o'ziga maftun etgan bu san'atkor o'z uyida mehmondo'st mezbon, shirin so'zli pazanda sifatida ham kim kelsa oldiga to'kin dasturxon yozar, unutilmas daqiqalarni tilga olib, lazzatli taomi bilan mehmon qilardi. Osh damlab dasturxonni bezaganlari, shogirdlariga «menga qaramang, ritmga, nafas olishingizga ahamiyat bering», deb kuyunib mashq qilishlari, so'lim soy bo'yida aytgan kuylarini xirgoyi qilib yurishlarini ko'rganmiz. Xonandaning noyob ovozi, mukammal ijro texnikasi va artistlik mahoratiga maftun edik. Uning yana bir fazilati bor edi: u o'ta talabchan bo'lib, estetik didi nozik edi. Shu bois repertuari rang-barang, qo'shiqlari bir-biridan go'zal, ta'sirchan bo'lgan. Bu haqda Saodat opaning o'ziga aytganimda, «Mening emas, bastakorning, musiqaviy she'rlarni yozganlarning badiiy didiga qoyil qolish kerak», deb javob berardilar va so'zlarini qo'shiq qilib aytib, zarur deb bilgan so'zlariga urg'u berib, so'ngra ularni izohlardilar ham. Bir gal suhbatda: — Eshitib ko'ring, men hozir chizadigan manzarani tasavvur etib ko'ring. Soddagina misralarning o'zida ohang bordek. Ularda chuqur ma'no yashirin. O'tmishda sevikli yori visoliga yetisha olmagan oshiqning dardi bir-biriga mos kelgan kuy va so'zda ifodasini topgan, dedilar-da, qo'llaridagi kitobni chertib kuylay boshladilar:

*O'choq boshida qumg'on,
Atrofi baland qo'rg'on,
Ko'ngil bergan yorimni
Ko'rolmasdan bag'rim qon.*

Xalq ijodi mahsuli bu. Bastakorlar ilhom parisi bilan uchrashgan damlarda paydo bo'lgan lirik taronalar, katta dramatik kuchga ega bo'lgan sadolar, keyinchalik, qo'shiqqa aylangan hollar, ular sahna yoki ekran asariga singib ketgan vaqtlar kuy bo'lgan, — hikoyalarini davom ettirdilar Saodat opa. — Katta zalda majlis ketayotgan damda yonimga To'xtasin aka (T.Jalilov) keldilar-da, qulog'imga shivirladilar: «Saodatxon, mana bu kuyni eslab qoling. Mening yodimda qolmaydi. Keyin notaga yozarmiz», — deb xirgoyi qildilar. Ertasiga o'sha kuyni notaga muhrladik. «Ey, fig'on» deb atalgan musiqa shu tarzda paydo bo'lgan va «Nurxon» musiqali dramasida necha o'n yillar davomida yangragan. Men ham uni bajonidil aytib yuraman.

Ustozlarim talabchan bo'lgan. Xalq hofizi Jo'raxon Sultonov «Iste'dod kunda uchrayvermaydi. U yetishib chiqishi uchun yillar, o'n yillar kerak. Shunda uni sezmay, ko'rmay, qadrlamay qolmanglar», derdilar. Shunday shaxslar orasida bo'lganman. Ularning biri hofiz, ikkinchisi sozanda, uchinchisi musiqa, vokal san'ati professori edi. Ulardan talabchanlikni, mezonni yuqori ushlab o'rganganman.

— Siz tilga olgan san'atkorlarning ko'pchiligi ashula aytmagan. Ba'zilari ashula aytishni umuman bilmagan. Lekin ularni xonandalar ham, raqqosalar ham, sozandalar ham «ustoz» deb tilga olishadi. Masalan, xalq artisti Usta Olim Komilov doirani zo'r chertganini bilamiz. Lekin u baletmeyster sifatida mashhur raqslarni sahnalashtirgan. O'zi yangi raqslarni yaratgan va bu san'ati bilan Londonda bo'lib o'tgan raqs festivalida sovrin olgan. Uning doirasi zarblarini so'z bilan ta'riflab bera olasizmi? — deb no'noq savol berdimu, ammo ritmni, pazani, cholg'uning nolasini, shiddatli tovushini aytiladigan iborada, jumalarda ifoda etish mushkul-ku, deb o'ylab qoldim.

— Ustoz Usta Olimning qo'lida doira bamisoli sayrab ketar edi. Hatto poezdning yurishini ham doirani chertib bizga eshittirar, ko'rsatar edilar. Inson xarakteriga mos keladigan doira zarblari qanday balandlikda, qanday maromda yangrashi kerakligini bilardilar. Usta doiradan nafis ovozlarni bamisoli tortib olardilar-da, ularga mos keladigan harakatni raqqosa bilan birga topardilar. Hayratga tushardim: bir chekkada o'tirib yoki tikka turib sehrli doiralarni goh ko'ksilariga bosib, goh baland ko'tarib, goh o'ng, goh chap tomoniga olib, maza qilib chalar edilar. Bir-ikki mashqdan so'ng raqqosaning harakati ham, raqsning umumiy kompozitsiyasi ham ko'zga tashlanardi-qo'yardi. Men ustadan, Abduqodir naychidan, Orifxon Hotamovdan ritmni, musiqaning yangrashi maromini his etishni o'rganganman.

Moskvaga o'qishga borganimda ham musiqashunos olimlar bizga har bir cholg'uning imkoniyatlari haqida hikoya qilar edilar. Gaboy nima? Fleyta nimalarga qodir? Klarnet-chi? ... Bu cholg'u asboblarni sayratadiganlarning o'zi ma'ruza qilishi bizda qiziqish uyg'otar edi, — deb xotiraga berilgan xonandani gaboyning tovushi o'sha suhbat damlariga qaytardi.

Muloqotimiz konservatoriyaning yangi, hashamatli binosida, professor S.Qobulovning mashqxonasida bo'layotgani sababli goh yosh xonandalarning qo'ng'iroqdek ovozi, goh g'ijjakning nolasi, goh skripkaning mayin tovushi eshitilib qoldi. Bir payt Saodat opa:

— Tinglang, kimdir gaboyni chalyapti. Uning tovushi qanchalik rang-barang! — deb qoldilar. Kuyni biroz tingladik. Kimdir skripkada mashq boshladi. Suhbatdoshimiz unga e'tiborimizni qaratdi.

— Skripkaning torlari juda nozik-da! Kompozitorlar unga atab qanchadan-qancha kuylar, katta-katta musiqa asarlarini yaratganlar! Birgina «Oqqush ko'li» baletida Odetta-Odillyaning iztiroblarini ta'riflashda skripkaga atab yozilgan ta'sirchan musiqaning xizmati qancha?! Xoreografiya imkoniyatlari, balerining harakati bir maqsadga — ishq o'tida yongan, bevafoqligini ko'rib azob chekkan, pirovardida chin sevgi his-tuyg'ularining tantana qilishiga ishongan «Oqqush ko'li» baleti qahramonining holati, avvalo, librettoda, musiqada o'z ifodasini topgan. Bunday asarlarni ko'rish, tinglashdan maqsad faqat zavq olish emas. Bunday jarayon estetik didni tarbiyalash uchun xizmat qiladi. Go'zallikdan oziq olish, ularning qadriga yetish uchun ham bu kabi mumtoz asarlardan bahramand bo'lish kerak.

— Saodat opa, skripka haqida so'zladangiz. Unda o'zbek kuylari ijro etilishiga qanday qaraysiz? Tabiiyki, men kompozitorlarimiz skripka uchun ataylab bastalagan musiqaning ijrosi haqida emas, xalq kuylarining skripkada ifodasini nazarda tutmoqdaman. Yaqin o'tmishda orkestrdan tanburni olib tashlashga bo'lgan urinishlarni eslaysizmi? Dutorni qayta ishlashni talab etganlar ham bo'lgan. Maqomni «Saroj musiqasi» deb tan olmaslik hollari-chi?

— Xudoga shukr, o'sha qora kunlar asoratidan qutuldik. Mulla To'ychi hofizning jiyani, soz ustasi, ijrochi Abdumutal Abdullaev sevgan cholg'usi — tanburni ko'tarib yurishga imkon ololmas edi. Ijro u yoqda tursin, tanburni cholg'uchilar ansamblidan olib tashlashgan. G'ijjakning o'rnini ham hech bir soz bosa olmaydi. G'ijjakning shakli, kamonchasi, ovozi o'zgacha! Sozanda, bastakor G'anijon Toshmatovning qo'lida g'ijjakning nozik torlari sayrab ketardi. Ota-bobolarimizning dilkash do'sti bo'lgan bu torli cholg'uga bag'ishlangan she'ru dostonlar mavjud.

— Bularni bilish, qadriga yetish uchun tinglovchilarning musiqiy savodini kuchaytirish haqida o'ylash kerakmi? Jiddiy musiqadan bahramand bo'lmayotganlar oz deysizmi? Konservatoriyaning zallariga tashrif buyurayotganlarning miqdori o'sishi, sifati o'zgarishi uchun o'qib yurganlarida — maktab, litseylardan tashqari oliy o'quv yurtlarining gumanitar fakultetlarida ko'hna va buyuk san'at — musiqa haqida chuqur tushuncha berish, shunday asarlarni tinglashni qabul qilishni va ularni tahlil qilishni o'rgatish kerakdir?!

— Musiqa estetikasi bilan barcha — yoshu qari tanish bo'lishi kerak. Buning uchun o'quv yurtlari bilan birga kompozitorlarning imkoniyatlaridan foydalanish mumkin. Sulaymon Yudakov va Muxtor Ashrafiy o'z asarlarida («Maysaraning ishi» operasi, «Nasriddinning yoshligi» baleti, «Dilorom» operasi) xalq kuylaridan keng foydalanganlar. Ma'lum va mashhur ohanglar operaga, baletga moslab qayta ishlangan. Bundan maqsad tinglovchini, tomoshabinni akademik teatrga taklif etish, tanish musiqa ko'magida bu san'atning sintetik ko'rinishlari bilan tanishtirish bo'lgan. Shu bois mazkur asarlarni badiiy-estetik qiymati bilan birga ma'rifiy ahamiyatini ham tilga olish zarur, deb o'ylayman.

Ustozlarim, tengdosh hamkasblarim asar yaratish, ijrochilik san'ati bilan shug'ullanar, shu bilan birga musiqaning turli janr, ko'rinishlarini tinglovchilar, ayniqsa, yoshlar orasida keng tarqatish yo'llarini izlardilar. Hozir — mustaqillik davrida bunday faoliyat samara berishi uchun qulay sharoit yaratildi. Yaqin o'tmishda esa tanilgan hofiz va bastakorlar, sozanda hamda kompozitorlar xorijga safarga chiqish og'irligini bilib, uy sharoitida bilimlarini oshirish yo'llarini izlardilar. Jo'raxon Sultonov hofiz, dong taratgan tanburchi-sozanda bo'lish bilan birga, arab va fors tilini mukammal bilgan, etnografiya, poeziya, musiqiy merosni tadqiq qila olgan. Xushovoz hofiz Boborahim Mirzaev raqqosa Mukarramaxon Turg'unboeva bilan «Tanovar» ustida maroq bilan ishlaganini ko'rganman. Bu raqsi Mukarramaxon opa umrbod tomoshabinga hadya etib keldilar.

Saodat opaning bu kabi hikoyalariga to'ymaganman. Ularning izidan musiqa qasri — konservatoriyaga, yuksak san'at dargohi — opera va balet teatriga tez-tez borgim kelardi. Bir gal shunday bo'ldi. Kamera bilan qurollanib, xonanda tushgan avtomobil ketidan bordim. Yo'l yurib, ufq tomon cho'zilgan yaylovga yetib keldik. Atrofga ko'm-ko'k gilam to'shalgandek. Sarvqomat teraklarning bargi shamolda tinimsiz titraydi, bir-ikkisi zahri ketmagan ko'klam nafasiga bardosh berolmay nozik novdalarni tark etar, o'ynab-o'ynab zaminga — yer bag'riga tushardi. Qor uyumlari erib bo'lmagan, izg'irin shamolga bir manba bo'lib qolgandek, yaylovning bir chekkasi uncha keng bo'lmagan qishloq yo'lga taqalgan. Xuddi o'sha yerda Saodat opa tushgan yengil avtomobil to'xtadi. Uning eshigi ochilganida «Dugoh»ning ta'sirchan misralari, lirik sadolari yaylov uzra yangray boshladi. Avtomobilning issiq salonidan chiqib shamolga yuzini tutib turgan, ko'm-ko'k yaylovda o'ychan bir holatda yurgan Saodatxon o'zining muborak yoshida qo'shiq shaydosi bo'lgan sho'x qizaloqni eslatardi.

Avtomobilning salonidan atrofga taralayotgan sho'x qo'shiqni xonandaning o'zi ham zavq ila tinglardi. Tabiat og'ushidagi xonanda o'zi ijro etgan qo'shiq «jo'rligida» xotiralarini titkilayaptimikin?! Yaylovni kesib o'tgan anhorning shovqin solib oqayotgan suvlari o'sha jo'shqin damlarni eslatadi. Saodat yalangoyoq chopib yurganida o'zi mehr qo'ygan Norin daryosining sohillarida jajji izlarini qoldirgan edi. Zilol suv Tyan-Shan etaklaridangina emas, Saodatxonning yoshligidan, bolaligidan ham hayqirib oqib kelmoqda edi.

Saodat Qobulovanning ochiq chehrasida ma'yus kayfiyat alomatlari seziladi...

Uchrashuvlarimizning so'nggisi shu bo'lgan ekan. U yoshligi, ona zamin, do'stlari bilan shu tarzda vidolashgan ekan...

Hamidulla Akbarov

Shukur Burhon: UNING SHIRIN TASHVISHLARIYU USHALMAGAN ORZULARI

“Marifat” gazetasi
2008

Shukur Burhonovning Qorabayiridan («Tohir va Zuhra» filmi), G'ofiriyu («Boy ila xizmatchi» spektakli) Yo'lchisidan («Qutlug' qon») hayratga kelib, u kishi bilan tanishish, suhbat qurish orzusida yurardik. Moskvada aspiranturada o'qib yurgan kezlarim u bir qo'ng'iroq bilan menga yordam bergandek bo'ldi.

Moskvaga, kinochilar anjumaniga tashrif buyurgan, sobiq ittifoqda shuhrat qozongan bu san'atkor ilmiy rahbarim, professor S.Ginzburgga mehmonxonadan telefon qilibdi:

— Hamidulla Akbarov degan aspirantning domlasi bo'lasizmi?

— Ha, shunday.

— Qarasangiz bo'lmaydimi, o'ylaganini yozaveradimi?! Meni rosa do'pposlabdi-ku «Iskusstvo kino» jurnalida. Yurtimizda meni tanimaydigan kishi yo'q. Meni «Ulug'begim»dan qanday nuqson topdiykin shogirdingiz?! — deya kuyunib so'zlabdi Shukur aka.

— Xabarim yo'q bu maqoladan. Yozganlarini oldimga ko'tarib kelavermaydi. Boshqalar qatori matbuotda o'qib qolaman, — deb javob bergan Semyon Sergeevich o'sha jurnalni topib, «Poiski, naxodki, poteri» sarlavhali maqolamni o'qigach, keyinroq menga xabar qildi. Arbatdagi uyiga taklif etdi va eshikdan kirishim bilan «xo-xo»lab kulib, quchoqlab tabrikladi, ham taajjubini bildirdi:

— Zo'r maqola yozibsanu aytmaisan ham! Zo'rlikka zo'ru ammo ba'zilar ranjiganga ham o'xshaydi. Sababini bilmayman. Sen Shukur Burhonovni maqtagansanu negadir u menga qo'ng'iroq qilib, xunobi chiqib, seni tartibga chaqirib qo'yishimni talab etdi.

O'sha kuni (bu yosh aspirant uchun katta voqea!) bir yosh kinoshunosning ilmiy rahbarini aniqlagan, uning uy telefonini topib, «Moskva» mehmonxonasidan qo'ng'iroq qilgan, o'sha munaqqidga nisbatan «chora ko'rish»ni taklif etgan. Tinib-tinchimaydigan Shukur akaga mehrim ortdi. Ajablanmang: bunday xatti-harakatda sodda bolalar kabi barchaning so'ziga ishonaveradigan, arazlab yuradigan, lekin alamini bir maqtov so'z, yupatish bilan unutadigan Shukur Burhonovning xarakteri namoyon bo'lgandi. Uning dovrug'i olamga taralganida ham, quvonganida, tashvishida, kundalik hayotida samimiy bolakay kabi edi.

U kishi bilan keyinchalik ko'p muloqotda bo'ldim. Lekin dastlabki uchrashuvda Shukur aka eski ginalarini eslamasmikinlar, koyimasmikinlar, suhbatlashishni istarmikinlar, degan mulohazalar, gumonlar ham yo'q emasdi.

1971 yilning 12 yanvarida «Bahor» kontsert zalida dramaturgiya bo'yicha yig'ilish bo'ldiyu, o'sha yerda — bufet yoniga qo'yilgan o'rindiqlardan birida atrofga nazar tashlab o'tirgan Shukur akani ko'rib qoldik. Yonimda hamrohlarim — yosh teatrshunos Toir Islomov va kinoshunos Boriy Hasanov bo'lgani sababli mashhur artistga yuzlanishga, salom-alikdan keyin suhbatlaridan bahramand bo'lishga jur'at etdik. Shunda Shukur aka ochiq chehra bilan bir savol berdiki, haligi gumonlardan asar ham qolmadi.

— Siz ayting-chi, Said Ahmad o'zining «Ufq» romaniga Shuhrat Abbosov bilan hamkorlikda yozgan stsenariyni o'qidingizmi? — deb so'rab qoldi Shukur aka menga qarab.

Gap «Muhabbat mojarosi» nomi bilan keyinchalik ekranlarda ko'rsatilgan badiiy filmning adabiy asosi haqida ketayotgan edi.

— Yo'q. Menga stsenariyni berishmadi. Men Shuhrat akaning sharqshunos olim P.Bulgakov bilan bitgan «Abu Rayhon Beruniy» stsenariysini o'qidim. Ba'zi qusurlari borligidan qat'i nazar durust yozilgan.

— Yaxshini yaxshi, yomonni yomon deyish kerak-da, — deya gapini davom ettirdi Shukur aka. — Said Ahmadning «Ufq» romanini kinoga moslamoqchi bo'lib shunchalik o'zgartirib yuborish kerakmidi?! Uning o'zi tayyor film-ku! Stsenariyda bachkana epizodlar bor. Ba'zilarini qabul qila olmadim. Bosh qahramon Mahkamning otasi rolini menga atashgan ekan. Eson uyimizga kelib, «Shu rolni o'ynaysan, senga kinosinov ham kerak emas!» deb stsenariyni tashlab ketdi. O'qisam, romandan asar ham qolmabdi. Ko'nmadim.

Shu payt Saodat Qobulova ashulasini xirgoyi qilib Shukur akaga yuzlandi, uni nimalar bilandir tabrikladi. Fursat o'tmay Sur'at Po'latov quloch yozib keldi... Aktyor bizga qarab fikrini davom ettirdi:

— Bilasizmi, sizga bir sirni ochay: menga rol berishganida pesa yoki stsenariyni sizga o'xshagan ikki-uch kishiga o'qitib olaman. So'ngra rolni olamanmi-yo'qmi, hal etaman.

Shukur akaning bu gapini eshitib, mening maqolamni ham «Kimgadir o'qitib olgan bo'lsalar keragu» uning ruhidan, kinostsenariysidan emas, «kimningdir» sharhidan kelib chiqib xafa bo'lganmikanlar, deb o'ylab qoldim. Bu haqda emas, suhbatdoshim tanlagan mavzuga aloqador savol bermoqchi bo'ldim:

— Shukur aka, rol puxta yozilmasa, uni sahnada, ekranda jonlantirib bo'lmaydi-ku? Nega shunday hollarda rozilik bildirasiz? Kinodagi keyingi rollaringiz ayrim o'rinlarda talab darajasida emasmikin? — deya arazchi Shukur Burhonovning izzat-nafsigaga tegmaslik uchun ehtiyotlik bilan so'radim.

— Siz meni yuzxotir qilayapsiz, o'sha filmlardagi rollarim uchun koyimayapsiz, — dedi Shukur aka suhbatga jiddiy tus berib. — Aslida Aznavur polvon ham, filmdagi boshqa personajlar ham juda-juda bo'sh. To'g'risini aytavering!

— Xo'sh, bilgan ekansiz, shunday rollarni o'ynashga nega rozi bo'ldingiz?

— Komil aka (K.Yormatov) qo'ymadi. Hadeb uyimizga kelib, «Shukur, bez tebya ya film snimat ne budu», deb turib oldi. Bir gal hatto sherik muallif Mixail Melkumovni boshlab keldi. Shunda men o'sha «dyadya Misha»ga murojaat etib, «Mana bunday qilsa bo'lmasmikin?!» deb stsenariyning bir epizodiga ishora qilganimni bilaman. Shunda Melkumov, «Ты что, то же stal pisatelem?!» deb kesatib, «xo-xo»lab kulib, masxara qilgandek bo'ldi. Keyin ularning ishiga — stsenariy yozilishiga mutlaqo aralashmay qo'ydim. Komil Yormatov esa, «Hech qachon men stsenariyni aynan ekranga ko'chirmaganman. Suratga olish maydonchasida, montajda, ovoz yozishda u o'zgaraveradi. Zo'r bo'ladi pirovardida» deb meni qistayverdi. Har gal suratga olish joyiga zo'rma-zo'raki borardim.

Bu suhbatdan keyin biroz fursat o'tdi. Shukur akani yana ko'rgim, kuyunib aytadigan hikoyalarini eshitgim keldi. O'ylab qo'ygan savollarim yo'q ediyu, Shukur aka bilan bog'liq voqealarni tushunib yetishni istardim. Chunonchi, nega Qorabotirni o'ynashni istamagan? Aktyorning ekrandagi eng zo'r roli bo'lgan-ku! Nega Otelloni o'ynamagan! Pesani qo'yishga qodir bo'lgan Mannon Uyg'ur, Yetim Bobojonov kabi yuksak madaniyatli rejissyorlar bo'lgan-ku! Ikkinchi darajali rollarni o'ynashga qodir bo'lgan, bu borada bir-biridan o'tadigan aktyorlar ham bo'lgan-ku!.. O'sha damda sahnaga kirib kelgan yoshlar Shukur akaga ma'qulmikin? Bu haqda tajribali aktyorning o'zi mening qistovimsiz mulohaza qilishini xohlar edim.

Bir gal xonadoniga namozshomdan keyin boribman. Eshikni uzoq taqillatdim. Bir-ikki daqiqa o'tgach, eshik yonidagi uyning derazasida shu'la paydo bo'ldi. Ovoz eshitildi:

— Hamidullamisiz?.. Mana kalit, ko'cha eshikni ochib kiravering!— dedi Shukur akaning umr yo'ldoshi Shakar opa bir shoda kalitni uzatib.

Qorong'ida eshikni arang ochib, hovliga kirsam, men yo'qlab kelgan odam ayvonda o'tiribdi, xijolat bo'ldim. Bevaqt kelibman. Yotgan odam kiyimini omonatgina kiyib, meni kutib o'tirsa, mehmonni haydayolmay suhbatda ishtirok etishga majbur bo'lsa... Shukur aka buni sezdi, chamasi, samimiyat bilan so'zlay ketdi:

— Otelloni o'ynagin, Shukur, deb qo'yishmayapti. Abror Hidoyatovdek aktyor o'ynagan-a! Qiyib qo'ygan rolni. Dramaturgiya ham bir edi, unga loyiq rejissura ham. Og'a (M.Uyg'ur) matn ustida qattiq ishlardi. Aktyorlarni ham shunga o'rgatardi. Uch yarim oy davomida «Gamlet»ni Mannon Uyg'ur bilan birga o'qiganmiz. Stol atrofida aktyorlar o'tirar, asar o'qilar, har bir jumlaning mag'zi

chaqilardi. Bunday olib qaraganda, — deydi Shukur aka dasturxondan non ushog'ini terib olib, og'ziga solarkan, — yutib yuborganmiz pesani. Gamletni Abror Hidoyatov ham o'ynadi. Men ham kuchimni sinab ko'rdim. O'zimcha idrok etdim. Lekin ikkimiz ham Gamletning tentak, telba bir shaxs sifatida ko'rsatilishiga qarshi edik.

— Shukur aka, siz bir vaqtlar o'ynagan rollarni endilikda yoshlar o'ynamoqda. Ularni ko'rib, ko'nglingiz to'ladimi?

— Iste'dodli yoshlarni ko'rib, quvonaman. Biri Narimon Latipov! U mening «nonimni yarimta» qilishi mumkin edi. Hamisha men bilan yurardi. Afsus, yosh ketdi. Turg'un Xonto'raevning izlanishlarini kuzatib boraman. «Shoh Edip»dan unga rol berish taklifini kiritdim. O'ynayapti. Xuddi shu rolni Sa'dixon Tabibullaevga bermoqchi bo'lganimizda, u hatto matn bilan tanishmay turib, «Yo'q, bo'lmaydi, menga to'g'ri kelmaydi» deb, rozi bo'lmagan edi. Endi sahnada T.Xonto'raev ijrosini ko'rib, afsuslanib yuribdi. «O'ynasam bo'larkan, yaxshi rol ekan», deb qayta-qayta aytdi. Lekin xunob bo'ladigan vaqtlarim ham bo'ladi. Bir aktyor bir kunda o'n soat uxlar ekan. Ajabo, u qachon o'ylaydi, matn ustida ishlaydi, mizansahna haqida bosh qotiradi, qachon sherik personajlar bilan aloqa o'rnatadi?! O'n soat uxlaydigan kishi hech qachon aktyor bo'la olmaydi. Yoki shunday aktyorlar bor, o'zbek tilini bilmaydi. Teatrimizda ham shundaylar yo'q emas. Bu qanday gap?! Aktyor hamma narsaga o'zini uraverishi kerak emas. Sahna, mashq, jismoniy harakat bilan shug'ullanish, o'zini rolga tayyorlash aktyorning birinchi galdagi vazifasi, deb bilaman. Ba'zi aktyorlarga ichki intizom zarur. Ortiqcha yema, ortiqcha uxlama, vaqtni bekorga ketkazma, deging keladi. Bundaylar bilan birga spektaklda qatnashmayman. Men siz bilan o'ynay olmayman, falonchi o'ynay qolsin, deb o'ziga aytaman.

Shukur aka bilan so'nggi marta uchrashganimizda ham ayvonda xuftongacha suhbatlashib o'tirdik. Ketgim kelmas edi. Mezbonni charchatib qo'yishni ham istamasdim. Fotihadan keyin meni kuzatayotgan Shukur aka:

— Yoshing ulg'ayib, borgan sari kinoga ko'proq tushging kelar ekan: tasmada qolasan-da! Yana uch-to'rt yil o'ynasam o'ynarman-da. Kecha Moskvaning bir gazetasini olib kelib berishdi. Unda meni juda katta rus aktyorlari bilan bir qatorda maqtashibdi-da, bunday iste'dodlar uchun ataylab stsensariylar yozilishi kerak, deb yakun yasashibdi. Balki to'g'ridir? Yozish kerakdir?

Bunday ssenariy yozilmadi. Afsus...